

Inventariserend veldonderzoek
door middel van proefsleuven
in het plangebied Lage Ring te 's Hertogenbosch

MAURICE LANGEVELD

Zuidnederlandse Archeologische Notities

235

Amsterdam 2011
Archeologisch Centrum Vrije Universiteit - Hendrik Brunsting Stichting

De serie *Zuidnederlandse Archeologische Notities* is een uitgave van de Hendrik Brunsting Stichting van het Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit te Amsterdam

Colofon

Opdrachtgever: Gemeente 's Hertogenbosch
Project: Den Bosch- De Lage Ring
Plaats documentatie: Archeologisch depot provincie Noord-Brabant
Objectcode: DB-LG-10
CIS-code: 42081
Coördinaten: 152.338/416.778 (centrum)

Status: Eindrapport
Auteur: M. Langeveld
Omslagontwerp: Bert Brouwenstijn (ACVU)
Autorisatie: J. van Renswoude
ISBN: 978-90-8614-174-6

©ACVU-HBS Amsterdam, januari 2011

Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit - Hendrik Brunsting Stichting, Amsterdam
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam

INHOUD

I	INLEIDING	4
2	VOORONDERZOEK	5
3	DOEL VAN HET ONDERZOEK	5
4	FYSISCH GEOFRAFIE	7
5	ONDERZOEKSSTRATEGIE	7
	5.1 De ligging van de proefsleuven	7
	5.2 Onderzoeksmethode	8
6	RESULTATEN	9
	6.1 Put 1	9
	6.2 Put 2 en 3	10
	6.3 Put 4	10
	6.4 Algemeen	10
7	CONCLUSIE EN ADVIES	11
7	LITERATUUR	12
8	FIGURENLIJST	12
BIJLAGEN		
1	Overzicht van archeologische perioden	13
2	Sporenlijst	14

I INLEIDING

Op 21 en 22 juli 2010 heeft, in opdracht van de gemeente Den Bosch, archeologisch onderzoek plaatsgevonden op de locatie De Lage Ring (gemeente Den Bosch). Aanleiding voor dit onderzoek is de geplande aanleg van een watergang en de hiermee gepaard gaande bodemroerende activiteiten. Eventuele aanwezige archeologische waarden op dit terrein zullen hierdoor verstoord worden. Het onderzoek betreft een Inventariserend Veldonderzoek door middel van proefsleuven (IVO-p). Het gehele plangebied is onder meer in gebruik als erf, tuin en wegberm en heeft een oppervlak van circa 1,6 ha.

S. Molenaar treed namens de gemeente Den Bosch op als opdrachtgever en bevoegd gezag. Het onderzoek is uitgevoerd conform het Programma van Eisen (PvE), met een wijziging in het sleuvenplan, en de bepalingen in de KNA versie 3.1.

De uitvoering van het project is in twee fasen verdeeld. De eerste uitvoeringsfase (fase a) omvat enkele verkennende sleuven. Op grond van de resultaten van fase 1 wordt vervolgens besloten of over te gaan tot fase b. Deze onderzoeksfase behelst enkele aanvullende sleuven. Indien wordt geconstateerd dat er zich behoudenswaardige archeologische waarden binnen het plangebied bevinden, kan besloten worden tot een definitief onderzoek. In dit geval wordt een nieuw PvE¹ opgesteld.

¹ PvE Afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten gemeente 's-Hertogenboisch 10-5-2010

Fig. 1.1 Den Bosch- De Lage Ring, De locatie van het onderzoeksterrein.

2 VOORONDERZOEK

In 1996 heeft archeologisch onderzoek plaatsgevonden ten behoeve van de VINEX-locatie Rosmalen Noord en het uitbereidingsplan Empel.² Hieruit blijkt dat in de omgeving van het plangebied vondsten zijn aangetroffen uit het Neolithicum. Van het plangebied zelf zijn geen archeologische vindplaatsen bekend. Uit het onderzoek blijkt dat het onderzoeksgebied De Lage Ring is gesitueerd op een slecht ontwikkelde oeverwal, waaronder zich komafzettingen bevinden. In 2008 is het plangebied opgenomen in de archeologische verwachtingskaart voor de gemeente 's Hertogenbosch.³ Op grond van de paleogeografische situatie en de vindplaatsen uit de omgeving, kunnen binnen het plangebied bewoningssporen vanaf de Romeinse tijd worden verwacht.

² Schute 1996

³ Boshoven/Van Genabeek 2008

3 DOEL VAN HET ONDERZOEK

De volgende doel- en vraagstellingen zijn voor dit onderzoek geformuleerd:

- 1) Wat is de aard, omvang, kwaliteit en verloop van de archeologische sporen en sporenclusters?
- 2) Wat is de datering van de archeologische vondsten en tot welke vondsttypen of vondstcategorien behoren zij?
- 3) Uit welke periode dateren de sporen?
- 4) Wat is de relatie met de omgeving?
- 5) Wanneer zijn de archeologische sites als woonplaats in onbruik geraakt?
- 6) Is aanvullend archeologisch onderzoek noodzakelijk?

Het plangebied ligt in het komgebied van de Maas met in de noordoosthoek een dekzandopduiking. Aan de noordwestkant van het plangebied ligt een oeverwal of overslaggrond op de komklei of rivierkom met oeverachtige vlakke met een overslaggrond. Dit is de landschappelijke “setting” van onderhavig onderzoek

De dekzandruggen hebben zich gevormd gedurende het Weichselien, in een koude en droge periode. Door het ontbreken van vegetatie kon lokaal veel zand worden verplaatst door de wind waardoor dekzandruggen en –laagtes zijn ontstaan. Na de overgang Pleistoceen-Holoceen (circa 7000 BP) passeerde de terrassenkruising, het punt waarop de netto insnijding overgaat in netto accumulatie, Den Bosch, waardoor het Laatglaciale rivierdal snel wordt opgevuld en oudere sedimenten bedekt raken met jongere afzettingen.⁴ Toen bevond zich de zuidelijke grens van het Maasdal iets noordelijker dan tegenwoordig, ongeveer ten noorden van het huidige Velddriel.⁵ Door de meanderende loop van de Maas verplaatste deze zich naar het zuiden. Door de zich regelmatig verleggende stroomgordels en opvullende komgebieden is het rivierenlandschap een zeer dynamisch landschap bij uitstek.

De omgeving van het onderzoeksgebied werd in de Late Middeleeuwen bedijkt, zodat er, behalve onder uitzonderlijke, catastrofale omstandigheden, zich geen nieuwe afzettingen konden vormen in de omgeving van het plangebied. Omdat de op ca. 300 m ten noorden gelegen Empelsedijk niet altijd bestand bleek te zijn tegen het water, is deze een aantal keer doorgebroken. Achter de dijk ontstond bij zo'n doorbraak een wiel (kolk), die een diepte van 10 à 20 m bereiken kon. Het uitgespoelde materiaal werd in een waaier rondom het wiel afgezet.⁶ Ten noorden van het plangebied ligt het “Groote Wiel”, dat na een overstroming buitendijks is komen te liggen. Verder lag het plangebied in de overstromingszone van de Beerse Maas, die voornamelijk 's winters actief was bij hoogwater.⁷ In 1942 is de Beerse Overlaat, bij Beers, definitief afgesloten en sindsdien treden er in deze zone niet langer overstromingen op.

Bij het proefsleuvenonderzoek zijn komafzettingen aangetroffen, waarop zich een overslaggrond heeft afgezet. De overslaggronden bestaan uit matig fijn zand. De komafzettingen bestaan uit kleilig veen met daar bovenop komkleien, bestaande uit matig siltige klei. De komkleien bestaan uit een humeuze overgangshorizont, vervolgens een lichtblauwgrijze horizont met daarop een vegetatiehorizont, waarop zich lichtblauwgrijze klei bevindt die naar boven toe overgaat in bruine klei. In de lichtblauwgrijze kleien en de bruine kleien bevinden zich roestvlekken, waaruit valt af te leiden dat de bodem beïnvloed wordt door grondwaterfluctuaties. Ook bevinden deze gleyverschijnselen zich in de overslaggronden. Bovenop de overslaggronden bevindt zich direct de bouwvoor bestaande uit zandige klei. Volgens de bodemclassificatie is het bodemtype binnen het onderzoeksgebied een poldervaaggrond, vanwege de beschreven grondsamenstelling, hydromorfe kenmerken en de onduidelijke bodemontwikkeling.

⁴ Boshoven en van Genabeek 2008, 4.

⁵ Boshoven en van Genabeek 2008, 11-12.

⁶ Boshoven en van Genabeek 2008, 14-15.

⁷ Molenaar 2010, 3.

5 ONDERZOEKSSTRATEGIE

5.1 DE LIGGING VAN DE PROEFSLEUVEN

Conform de bepalingen in het PvE⁸ is tijdens het onderzoek, 560 m² aangelegd en onderzocht. Om uitvoeringstechnische redenen is, in overeenstemming met het bevoegd gezag, afgeweken van het puttenplan zoals dat in het PvE is voorgeschreven. Oorspronkelijk waren voor deze fase 3 putten gepland. Besloten is om in plaats van één put van 30x4 m, centraal op het onderzoeksterrein, twee kortere putten van 15x4 m aan te leggen. Verder is de westelijke put (put 4) onderbroken vanwege een obstakel op het onderzoeksterrein.

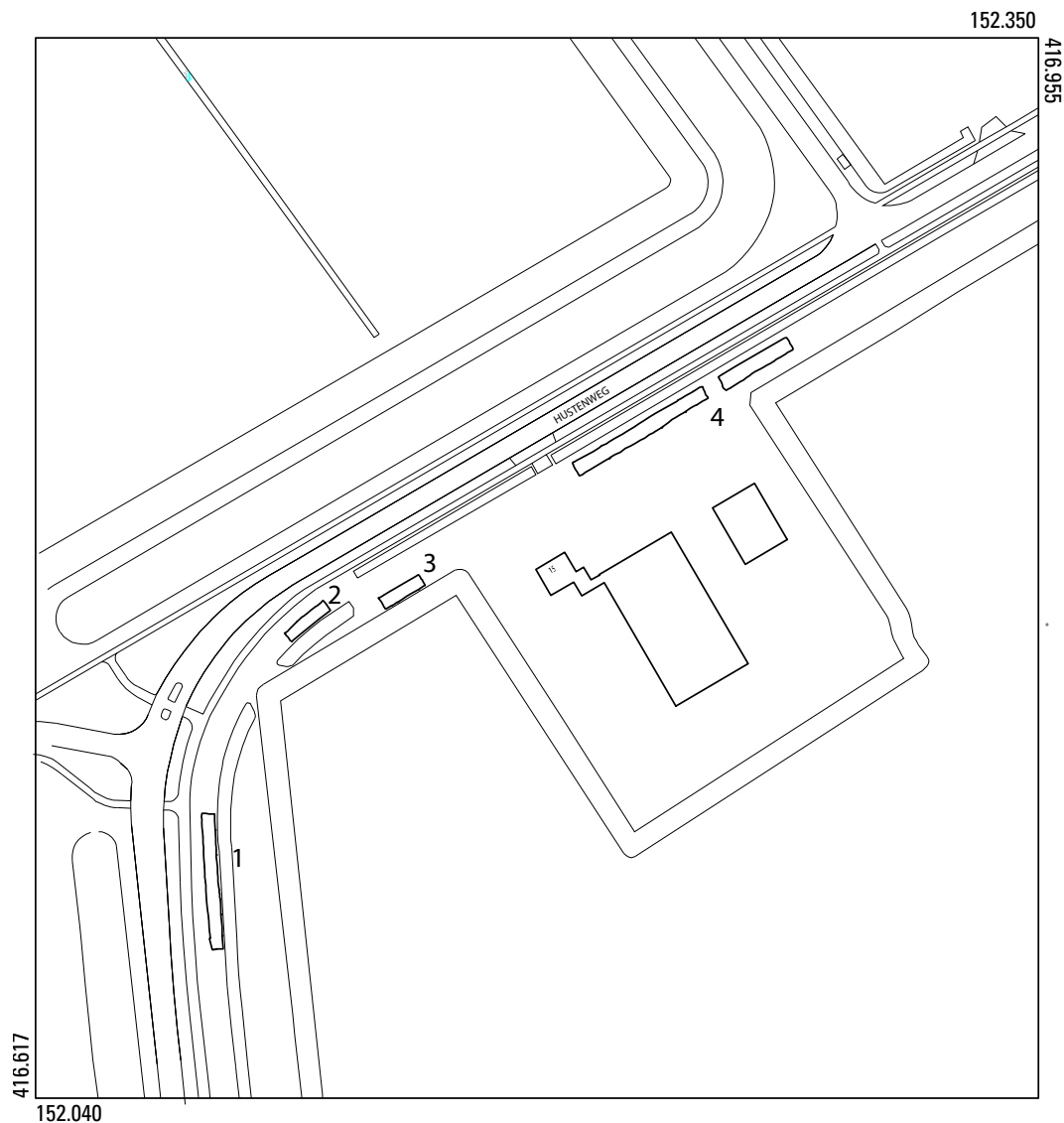

Fig. 5.1 Den Bosch- De Lage Ring. De ligging van de proefsleuven.

⁸ PvE Afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten gemeente 's-Hertogenboisch 10-5-2010

5.2 ONDERZOEKSMETHODE

De putten zijn aangelegd met behulp van een graafmachine met een gladde bak. Hierbij is de bovengrond verwijderd tot op het eerste archeologische vlak. Bij de aanleg is gebruik gemaakt van een metaaldetector. Nadat het vlak is aangelegd zijn de aangetroffen sporen gedocumenteerd (getekend en gefotografeerd). Alle archeologisch relevante sporen zijn gecoupeerd en vastgelegd (getekend en gefotografeerd). Vondsten worden per context verzameld. Het profiel is gedocumenteerd middels kolomopnamen met een onderlinge afstand van 10m.

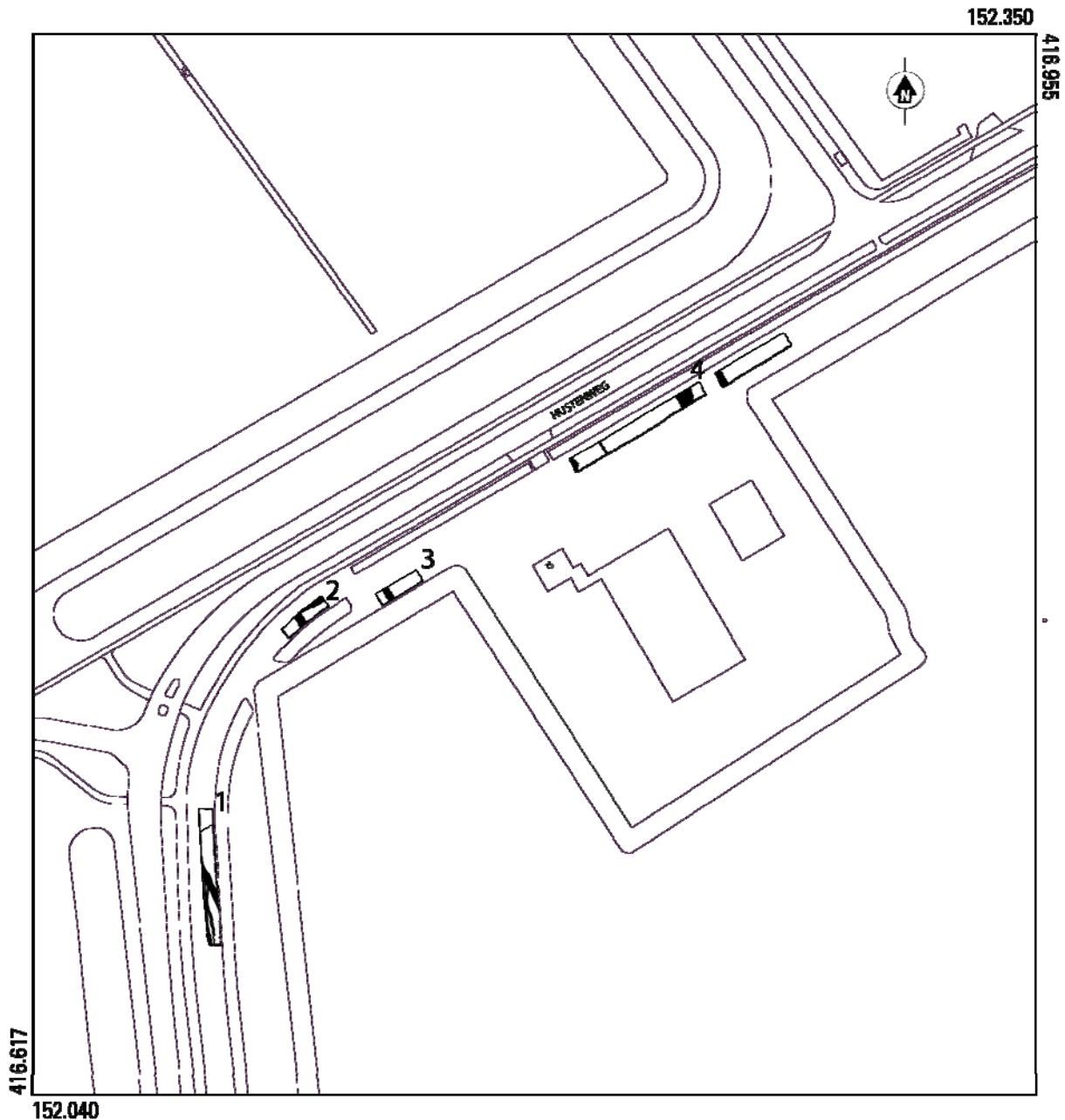

Fig. 6.2 Den Bosch- De Lage Ring. Allesporenkaart van het proefsleuvenonderzoek (A. putbegrenzing, B. recente sporen).

6 RESULTATEN

6.1 PUT 1

De afmetingen van put 1 bedragen 40x4 m. De put is noord- zuid georiënteerd. In de put is, onder de bouwvoor, een dun pakket (circa 5 cm) overslaggrond aangetroffen. Hieronder bevindt zich een pakket komklei van circa 70 cm. In de top van deze afzetting zijn lichte sporen van bodemvorming waargenomen, wat er mogelijk op wijst dat de top van het pakket droog is gevallen of tenminste in ondiep water heeft verkeerd (waterbodem). Onder de komklei-afzettingen is een pakket veen waargenomen. Er zijn in de put twee greppels aangetroffen die op grond van hun stratigrafische positie, in de Nieuwe tijd gedateerd kunnen worden. Beide zijn noordwest-zuidoost gelegen. Er is geen vondstmateriaal aangetroffen. Er zijn ook geen monsters genomen.

Fig. 6.3 Den Bosch- De Lage Ring. De bodemopbouw van het noordwestelijk deel van het plangebied, zoals aangetroffen in put 1.

6.2 PUT 2 EN 3

De afmetingen van put 2 en 3 bedragen 15x4m. De putten zijn noordoost-zuidwest georiënteerd. De bodemopbouw is vergelijkbaar met die in put 1. In beide putten is een greppel aangetroffen, die noordwest-zuidoost gericht is. Er is geen vondstmateriaal aangetroffen. De aangetroffen greppels zijn op grond van hun stratigrafische positie en voorkomen als recent te dateren.

6.3 PUT 4

Put 4 is noordoost-zuidwest georiënteerd en heeft een totale lengte van 70m. De bodemopbouw is overeenkomstig met die in put 1. Er zijn in deze put, op enkele zeer recente verstoringen na, geen sporen of vondstmateriaal aangetroffen.

6.4 ALGEMEEN

Aangezien er geen archeologische waarden zijn aangetroffen, is besloten niet over te gaan tot fase 1b (aanvullende proefsleuven).

7 CONCLUSIE EN ADVIES

Het primaire doel van het hoofdstuk omvat een antwoord te geven op de in het PvE geformuleerde onderzoeksvragen. Hiertoe worden deze nogmaals geformuleerd:

- 1) Wat is de aard, omvang, kwaliteit en verloop van de archeologische sporen en sporenclusters?
- 2) Wat is de datering van de archeologische vondsten en tot welke vondsttypen of vondstcategorieën behoren zij?
- 3) Uit welke periode dateren de sporen?
- 4) Wat is de relatie met de omgeving?
- 5) Wanneer zijn de archeologische sites als woonplaats in onbruik geraakt?
- 6) Is aanvullend archeologisch onderzoek noodzakelijk?

Aangezien alle vragen betrekking hebben op archeologische sporen en vondsten en deze niet zijn aangetroffen, kunnen alle vragen als 'niet van toepassing' worden beschouwd.

Er zijn bij het veldonderzoek geen behoudenswaardige archeologische waarden aangetroffen. Daarom wordt geadviseerd het terrein voor ontwikkeling vrij te geven.

8 L I T E R A T U U R

Boshoven, E.H/ R.J.M. van Genabeek, 2008. 's-Hertogenbosch, archeologischhe verwachtingskaart BAAC-rapport 05-080

Molenaar, S., 2010: *Programma van Eisen Proefsleuvenonderzoek De Lage Ring en De Lanen*, 's-Hertogenbosch.

Schutte, I.A., 1996 Gemeente 's-Hertogenbosch. Archeologisch onderzoek ten behoeve van de VINEX-locatie Rosmalen-Noord en het uitbreidingsgebied Empel

9 F I G U R E N L I J S T

Fig. 1.1 Den Bosch- De Lage Ring. De locatie van het onderzoeksterrein

Fig. 6.1 Den Bosch- De Lage Ring. De ligging van de proefsleuven

Fig. 6.2 Den Bosch- De Lage Ring. Allesporenkaart van het proefsleuvenonderzoek

Fig. 6.3 Den Bosch- De Lage Ring. De bodemopbouw van het noordwestelijk deel van het plangebied, zoals aangetroffen in put 1

BIJLAGE I OVERZICHT VAN ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

begin	einde	periode
1750 na Chr.	- heden	Nieuwste Tijd
1500 na Chr.	- 1750 na Chr.	Nieuwe Tijd
1300 na Chr.	- 1500 na Chr.	Late Middeleeuwen
1000 na Chr.	- 1300 na Chr.	Volle Middeleeuwen
450 na Chr.	- 1000 na Chr.	Vroege Middeleeuwen
270 na Chr.	- 450 na Chr.	laat-Romeinse tijd
70 na Chr.	- 270 na Chr.	midden-Romeinse tijd
12 voor Chr.	- 70 na Chr.	vroeg-Romeinse tijd
250 voor Chr.	-12 voor Chr.	Late IJzertijd
500 voor Chr.	-250 voor Chr.	Midden IJzertijd
775 voor Chr.	-500 voor Chr.	Vroege IJzertijd
2000 voor Chr.	-775 voor Chr.	Bronstijd
5300 voor Chr.	-2000 voor Chr.	Neolithicum
8800 voor Chr.	-4900 voor Chr.	Mesolithicum
tot 8800 voor Chr.		Paleolithicum

BIJLAGE 2

SPORENLIJST

Sporenlijst								
WP	SN	SPOORDEF	BIJKLEUR	HOOFDKLEUR	GRONDSOORT	BIJMENGSEL	INCLUSIE	HOEVEELHEID
1	1	vervallen						
1	2	overslaggrond	oranje	grijs	Z	S3	roestvlekken	matig
1	3	natuurlijke laag		grijs	K	S3	roestvlekken	weinig
1	4	natuurlijke laag	blauw	grijs	K	S4	mangaanconcreties	weinig
1	5	(sub)recente sloot	oranje	grijs	Z	S2	roestvlekken	weinig
1	7	natuurlijke laag	bruin	grijs	K	S2	humus	matig
1	8	natuurlijke laag						
1	9	natuurlijke laag	blauw	grijs	K	Z1	detritus	weinig
1	10	natuurlijke laag		grijs	V	K3	humus	matig
1	10	natuurlijke laag		grijs	V	K3	plantenresten	matig
2	1	(sub)recente sloot		bruin	K	S4		
2	2	(sub)recente sloot	bruin	blauw	K	S4		
2	3	natuurlijke laag		grijs	Z	S2	roestvlekken	matig
2	3	natuurlijke laag		grijs	Z	S2	ijzerconcreties	weinig
2	4	natuurlijke laag	blauw	grijs	K	S3	roestvlekken	weinig
2	998	bouwvoor	grijs	bruin	K	Z1		
2	999	bouwvoor	grijs	oranje	K	Z1		
3	1	natuurlijke laag		grijs	Z	S1	roestvlekken	matig
3	2	(sub)recente sloot	grijs	bruin	K	S4		
3	3	natuurlijke laag	grijs	bruin	K	S4		
3	4	natuurlijke laag	blauw	grijs	K	S3	roestvlekken	weinig
3	5	natuurlijke laag	blauw	grijs	K	S4		
3	6	natuurlijke laag	grijs	blauw	K	S4	humus	weinig
3	6	natuurlijke laag	grijs	blauw	K	S4	wortelresten	matig

Sporenlijst

WP	SN	SPOORDEF	BIJKLEUR	HOOFDKLEUR	GRONDSOORT	BIJMENGSEL	INCLUSIE	HOEVEELHEID
3	998	bouwvoor						
3	999	bouwvoor						
4	1	natuurlijke laag	wit	grijs	Z	S2	roestvlekken	matig
4	2	natuurlijke laag	grijs	bruin	K	S3	roestvlekken	matig
4	2	natuurlijke laag	grijs	bruin	K	S3	mangaanconcreties	weinig
4	3	(sub)recente sloot		bruin	K	S3		
4	4	natuurlijke laag	grijs	bruin	K	S3	houtscool	weinig
4	4	natuurlijke laag	grijs	bruin	K	S3	mangaanconcreties	weinig
4	5	natuurlijke laag	blauw	grijs	K	S3	roestvlekken	weinig
4	5	natuurlijke laag	blauw	grijs	K	S3	mangaanconcreties	weinig
4	6	natuurlijke laag	blauw	grijs	K	S3	roestvlekken	weinig
4	6	natuurlijke laag	blauw	grijs	K	S3	plantenresten	weinig
4	7	natuurlijke laag		grijs	K	S4	roestvlekken	weinig
4	7	natuurlijke laag		grijs	K	S4	plantenresten	weinig
4	8	natuurlijke laag		grijs	V	K1	roestvlekken	weinig
4	8	natuurlijke laag		grijs	V	K1	plantenresten	matig